

MAKALE

ENTELEKTÜEL BİR SORGULAMA: TURGUT CANSEVER*

Doç. Dr. Aynur ATMACA CAN

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yerel Yönetimler Bölümü

Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN

Sabahattin Zaim Üniversitesi

* Bu yazı 2016 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı uhdesinde yürütülen "Türk mimarisinde İz Bırakanlar" başlıklı çalışma için hazırlanmıştır.

“Eğer ciddi bir mimari yapmak istiyorsak, medeniyet tasavvurumuzun köklerine inmeliyiz. O tasavvuru iyice anlamalıyız ve o tasavvurun gösterdiği istikamette yeni yorumlar üretmeliyiz.”

Turgut Cansever

Bu makalede şehir meselemizi ve Turgut Cansever’i konu edinen entelektüel bir sorgulamaya yer açılmaktadır.

Türkiye’nin bugün geldiği noktada yüzleşilmesi gereken, çözümlenmesi gereken şehir meselesi vardır. Bu çerçevede Turgut Cansever’in bizâtihi kendisinin eserleri bulunmakta olup, vefatını izleyen yıllarda onu ve eserlerini inceleme konusu edinen birçok çalışma yapılmıştır. Kitaplar, süreli yayınlar, bilimsel etkinlikler, sergiler ile toplumun zihnî sermayesi bu ehl-i vukuf muktedir şahsiyeti anlamaya gayret etmektedir. Bu çalışmalar, bir yandan vefâ duygusunun devamı olan anlamaya çalışmak çabası olarak izlenirken, diğer yandan tüketime ve gösterişe dayalı göreceli algılama ve anlamlandırmalar biçiminde seyredilmektedir. Bu çalışma ile murat edilen Turgut Cansever’i tarafsız ve nesnel

bir gözle okuyabilmek niyetinin gerçekleşmesidir.

Turgut Cansever’in babası hekimdir ve Türk Ocakları’nın kurucularındandır. Mensup olduğu aile

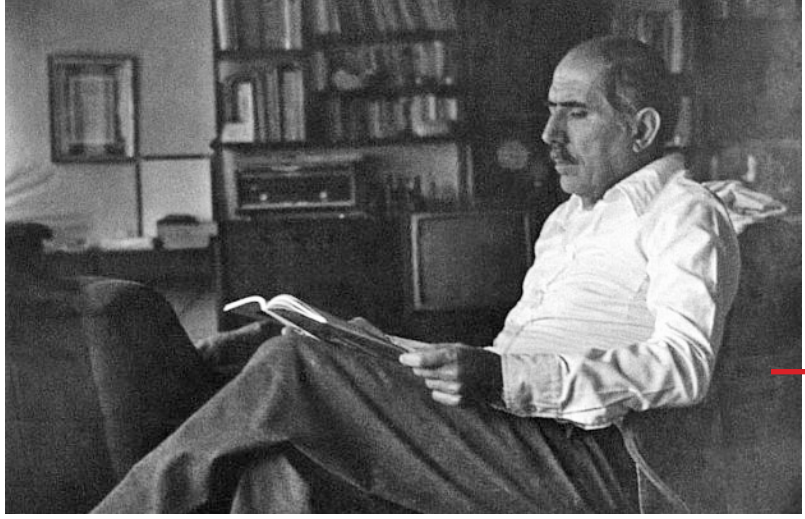
itibarıyla sosyal katmanın üst seviyesinde yer alan varlıklı ve gör-gülü bir ailede yetişmiştir. 1946’da bugünkü adıyla Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olan o

Karatay
Medresesi

zamanki Akademi'den mezun olmuştur. Güzel Sanatlar Akademisi Fransız ekolüne göre kurulmuş bir okuldur. Burada bir miktar güzel sanatlar ön plana çıkıyorsa da bunlar mevcudu Batı gözüyle değerlendiren ve yorumlayan güzel sanatlar yaklaşımı içindedir.

Akademide Sedad Hakkı Eldem'in yanında staj ve ihtisas yapmıştır. Sedad Hakkı Bey eskiyi bilen ve yeniye göre yorumlamaya çalışan önemli bir mimar ve hocadır. Bir medeniyetin evrilerinde yeni bir düzlemde ürün vermesi onun tek başına yapacağı bir şey olmayıp, güç bir iştir. Çok birikimli bir kişi olmakla beraber bakıldığı zaman eserlerini ve çalışmalarını çözüm olarak değerlendirmek oldukça zor gözükmektedir. Turgut Cansever bu okulda aynı zamanda neyzen ve ressam olan Halil Dikmen ile teşriki mesâi etmiştir. Halil Dikmen, 1937'de kurulan Resim ve Heykel Müzesi'nin ilk müdürü ve iyi bir sanat tarihçisidir. Cansever, bir yandan ney dersi almış bir taraftan da resim yapmıştır. Özel bir merak ile 1946'dan sonra İstanbul Üniversitesi'nde Sanat Tarihi alanında doktorasını tamamlamıştır. Ondan sonra hayata atılmıştır. Ardından üniversiteden doçentlik almış

Mimar Sinan
Güzel Sanatlar
Üniversitesi

Turgut
Cansever

ve hayatın içinde serbest mimarlık yapmaya devam etmiştir. Mimarlık ödülleri almıştır.

Cansever yalnız bir insandı. Oysa bir fikir adamının, bir mütefekkinin mutlaka bir ortam içinde yaşaması lâzımdır.

Turgut Cansever'i bizler çok iyi anlamadık, anlayamadık. Cansever yalnız bir insandı. Oysa bir fikir adamının, bir mütefekkinin

mutlaka bir ortam içinde yaşaması lâzımdır. Aksi hâlde kendi fikirleri etrafında döner durur ve orta yere bir şey çıkamaz. Cansever böyle bir insandı. Yaptığı işin mâhiyetini sorgulamaya başladı.

Kırklı yaşlarda bulunduğu 1963 yılında Toplum, Şehir ve Yapı sorunlarının ele alındığı ve kendisinin yayına hazırladığı *Yeni Ufuklar Dergisi*'nin sunusunda aşağıdaki cümlelere yer vermektedir.

"Dar bir sınır içerisinde yönetim ve yasa konularının ele alınmasıyla toplum sorunlarının çözülemeyeceği artık herkesçe biliniyor.

Yerleşme şehirleşme ve yapı sorunları üzerinde uzun bir süredir durulmadı veya yetersiz şikâyetlerle yetinildi.

Şehir ve yapının insanların hayatlarını çerçeveleyen insan hayatının ayrılmaz parçaları olarak değil basit spekülasyonların sonucu olarak ele alınması bu durumu yaratmış bulunuyor.”¹

Böylece sorunu teşhis etmiş bulunmaktadır. Bu sorun hâlen geçerliliğini sürdürmektedir.

Belli bir yaşa gelince, “Bu niye olmuyor, neden olmuyor?” dedi. “Mimarlık ve ev yapıyorsunuz, şehir yapıyorsunuz veya şehir hakkında karar veriyorsunuz. Neye göre karar veriyorsunuz?” sorusunu sordu. Özü şu ki; “Bir şehre bir mimar, bir şehirci, bir yapımcı doğaya müdahale edip orada bir bina ortaya koyarken bunu mutlaka ve mutlaka kendi medeniyet tasavvuruna göre yapar.” demiştir. “İnsan davranışlarının temelinde dâima ve dâima bir medeniyet tasavvuru yer almalıdır. Eğer bu yoksa onun yerine insanın ihtirasları, hırsları yani içgüdüleri kaim olur.” demiştir. Eğer toplumda ve o toplumun parçası olan fertlerde hayatın bütünü kapsayan bir medeniyet algısı söz konusu değilse çelişkiler dâima kaçınılmazdır. O zaman siz toplum olarak konjonktüre tâbi olursunuz, hayatın akışına tâbi olursunuz. Hayat da insana pabucu dâima ters giydirir.

Turgut Cansever toplumda anlaşıl-mamıştır ama bu anlaşılmayış onu hiçbir zaman karamsarlığa itmemiştir. Ancak belli bir yaşın getirdiği bir realite ile zaman onu günü, günceli izlemekten alıkoymuştur. Onu motive edecek bir çevre yoktu. Çevresi onu reddetmişti, terk etmişti. Çünkü çevresindeki hâkim anlayış bir başka anlayıştı. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin eğitimi bir Alman ekolü olan Bauhaus ekolüdür. Bu rasyonel bir ekoldür. Avrupa'nın köklü geleneginden zuhur

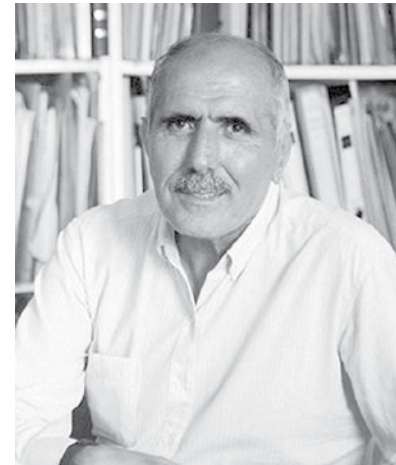
etmiştir. Avrupa, Sanayi Devrimi'nden sonra ciddi anlamda rasyoneldir, fonksiyoneldir, maddecidir ve aynı zamanda düşünen bir

İnsan davranışlarının temelinde dâima ve dâima bir medeniyet tasavvuru yer almalıdır. Eğer bu yoksa onun yerine insanın ihtirasları, hırsları yani içgüdüleri kaim olur.

kafadır. Biz o zihni birikimi, anlayışı aldığımız zaman sadece ürünü aldık. Arkasında onun psikolojik, sosyolojik, tarihsel nedenlerini analiz edecek bir yapı gündeme getiremedik. Sadece ürünü alırsanız yüzeyde kalmaya mahkûm olursunuz. Avrupalı sürekli üretir, siz üretemezsiniz, bu AR-GE meselesidir. Çünkü üretmek için düşünmek lâzımdır. Düşünmenin temelinde de felsefe yatmaktadır. Türkiye'de mimarlık fakültelerinde

ve hele mühendislikte bu rasyonel düşünce hiç okutulmadan doğrudan doğruya ürünleri okutuluyordu. Ve işin tezadı bunu hiç kimse fark etmiyordu. Turgut Cansever bunu fark eden bir zihniyetti. Bu durumu gördü ve kendi kendine kaynaklara inmeye başladı. Meselâ, “mimarlık dinden ayrılmaz” demiştir. İnsanların davranışlarının temelinde inanç yatıyor. Bu inanç dinî bir inanç olabilir, felsefi bir îtikat olabilir. Bu bir sevgi

Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Sivas

Turgut Cansever

¹ Turgut Cansever, *Yeni Ufuklar*, Sayı 133, 1963, s. 1.

Alanya
Kalesi

ve tâbi olma meselesi ve her insan için geçerlidir. Turgut Cansever, bu durumu fark etti ve sordu. “Acaba bizim mimarimiz bu çok övündüğümüz eski eserlerimiz üslûp bakımından, malzeme kullanışı bakımından, rasyonel bakımdan bunlar acaba nereye dayanıyor?” dedi ve bunun altında yatan İslâm olgusunu keşfetti. Kendi hayatının belli bir döneminde geriye dönerek olaya baktı ve dedi ki “Biz İslâm medeniyetine mensubuz.” Burada inanca bağlı olmak gerekmiyor, bu bilimsel bir tespittir. Bu tespiti eğer ön yargımızı kırarak yapabiliyorsak sorun yok, mutlaka o medeniyete inanmanız gerekmiyor. Ama o medeniyet içinden ürün vermeniz gerektiği anda o medeniyete mensup olmanız gerekiyor. Sanatın bir kökeni olması gerekiyor. Turgut Cansever bunları gördü ve dedi ki: “Eğer ciddi bir mimari yapmak istiyorsak, medeniyet tasavvurumuzun köklerine inmeliyiz. O tasavvuru iyice anlamalıyız ve o tasavvurun gösterdiği istikamette yeni yorumlar üretmeliyiz.” Dedisinin özü budur. Peki, bunun örnekleri var mı? Vardır.

Türkler İslâmiyetle tanışıyorlar, Müslüman oluyorlar ve Anadolu'ya

geliyorlar. Anadolu'da 12. asırdan itibaren mimarlık alanında bir

Anadolu'da 12. asırdan itibaren mimarlık alanında bir Anadolu-Selçuklu üslûbu ortaya çıkıyor. Bu eserlerin üslûbu ne İran, ne Arap, ne Ermeni, ne Bizans'tır.

Anadolu-Selçuklu üslûbu ortaya çıkıyor. Bu eserlerin üslûbu ne İran,

ne Arap, ne Ermeni, ne Bizans'tır. İlk eserlerde, başlangıçta eklektik unsurlar var, seçmece hepsinden alınıyor, sonra bir kompozisyona erişiliyor. Onlar Selçuklu üslûbundan biraz farklı. Böylece hem şehir kurarken hem âbide yaparken hem de büyük şehirlerde ev inşâ ederken farklı resimler çıkıyor ortaya. Turgut Cansever bunları gördü, inceledi. Doğal olarak sanat tarihi doktorası yapmış gözlerin ve zihnin esere bakması başka bir görüş sunmaktadır. Sonra Osmanlı geliyor, erken Osmanlı, olgun Osmanlı ve sonra bozulmuş Osmanlı.

Alanya
Kalesi'nin
tersanesi
içindeki
kemerler

Sultanhami
Kervansarayı

Bunların hepsinde bir şahsiyet var. Sonrasında çözülme ve silinme.

Turgut Cansever kitaplarında özet bir ifade ile “Biz şehir kurmuyoruz, karikatür yapıyoruz.” diyor. “Şehirle ev arasında inşâ diyalektiği bakımından hiçbir fark yoktur.” diyor. Hâlbuki ev yapmak kolay görünüyor, örneğin gecekonduyu bir gecede yapıverirsiniz ama kocaman bir şehri yapamazsınız değil mi? Turgut Cansever her ikisinin de aynı mentalite ile kurulduğunu, medeniyet tasavvurunun ortaya koyduğu prensipler açısından aralarında hiçbir fark olmadığını söylemektedir. İlerleyen sürede yeni sorular doğuruyor zihni ve soruyor haklı olarak. “Bugün bizim üzerinde mutâbık kaldığımız temel kabul-ler var mıdır? Varsa nelerdir?” Bu soru hepimiz açısından geçerliliğini korumaktadır. Çünkü artık şehirlerimiz zor yaşanır hâle gelmeye başladılar. Batı toplumları bedel ödemeye alışmış toplumlardır. Biz bedel ödemeye hiç alışmadık. İnsanlar kendilerini ayırıp belli bir realiteye tespit noktasında dikkatle bakarlarsa görecekteler ki şu anda bizim üzerinde mutâbık kaldığımız bir değer yargıları kümesi bulunmamaktadır. Bu şehirde yaşarken bu şehri hangi temel ilkelere göre imar edeceğiz ve yaşayacağız veyâhut yaşamayacağız bu kararı vermeliyiz. Entelektüel bir sorgulamanız varsa yola çıkar, araştırır ve bulursunuz.

Mimarlar arasında ilk defa bu konulara el atıp, buna felsefi altya-

**Biz şehir kurmuyoruz,
karikatür yapıyoruz...
Şehirle ev arasında inşâ
diyalektiği bakımından
hiçbir fark yoktur.**

pı oluşturmak isteyen adam Turgut Cansever'dir. Bunu ilerleyen

yaşlarında fark etti ve yazdı, yazdırdı. Belki bu eserlerin açıklayıcı metinlerle, eski tâbirle hâşiyelerle zenginleştirilmesi lâzımdır.

Türkiye henüz yeni bir şehir kuracak birikime ve vizyona sahip değildir. Bizim eğitim ve öğretimimiz hep eylem üzerine kuruludur. Hâlbuki eylemin arkasında çok ciddi bir düşünsel birikim vardır. Bu düşünsel birikim üzerine zaten eylem adımları gelir. Bizde eylem var ama bu çağa ait düşünsel birikim yok. Bunun için hep mâzîye kaçıyoruz. Bu çağı yaşamıyoruz, yaşadığımız zaman da ortaya çıkan durum bu. Hayata dengeli bakmak, nispetleri korumak, bozmamak, insan gibi insan ölçüğünde yaşamak daha güzel değil mi? Kuşkusuz daha güzel. Daha akıllıca değil mi?

Turgut Cansever yazını, şehir konusundaki sorunu teşhis etme, çözümleme sonrası bizi çözüm yollarını araştırmaya yönlendirmektedir. Bu mesele hakkında bilgi sahibi olan salâhiyetli bir şahsiyet olarak bizi murakabeye davet etmektedir. 📖

Ortaköy Camii,
İstanbul

